SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

O‘ZBEKISTON VA TURKIYA O‘RTASIDAGI TARIXIY-MADANIY ALOQALARNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Yusufjanov Ulug‘bek Javlon o‘g‘li

“Turan International University”

Gumanitar fanlar va pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasidagi tarixiy-madaniy aloqalar uzoq tarixiy ildizlardan zamonaviy strategik hamkorlik bosqichigacha tahlil qilinadi. Tadqiqotda Usmoniylar davlati va Turkiston xonliklari o‘rtasidagi siyosiy, ilmiy hamda madaniy munosabatlar, O‘zbekiston mustaqilligining tan olinishi va 1992-yilda diplomatik aloqalar o‘rnatilishi, shuningdek, 2017-yilda strategik sheriklik bosqichiga ko‘tarilish kabi muhim davrlar ko‘rib chiqiladi. Rasmiy diplomatik manbalar, xalqaro bitimlar va ilmiy adabiyotlar qiyosiy-tarixiy yondashuv asosida tahlil qilindi. Zamonaviy hamkorlik ko‘lamini ko‘rsatish uchun Turkiya Tashqi ishlar vazirligi e’lon qilgan 2016–2019 hamda 2022–2025-yillardagi ikki tomonlama savdo hajmi ma’lumotlari taqqoslandi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, savdo hajmi 2016-yildagi 1,242 milliard AQSH dollaridan 2025-yilda 3,092 milliard dollarga yetgan; bu qariyb 2,5 baravar o‘sishni anglatadi. Biroq savdo ko‘rsatkichlari madaniy aloqalarning bevosita o‘lchovi emas, balki siyosiy va iqtisodiy hamkorlikning kengayganini ko‘rsatuvchi qo‘shimcha indikator sifatida talqin qilinadi. Maqola tarixiy davomiylikni tan olish bilan birga, turli davrlardagi siyosiy sharoitlar va munosabatlar shakllarini farqlash zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar

O‘zbekiston, Turkiya, tarixiy-madaniy aloqalar, Turkiston, Usmoniylar davlati, diplomatik munosabatlar, madaniy meros, strategik sheriklik, savdo statistikasi.

Abstract

This article examines the historical and cultural relations between Uzbekistan and Türkiye, from their long-term historical roots to the contemporary stage of strategic cooperation. It discusses political, scholarly, and cultural contacts between the Ottoman state and the khanates of Turkestan; Türkiye’s recognition of Uzbekistan’s independence and the establishment of diplomatic relations in 1992; and the elevation of bilateral relations to a strategic partnership in 2017. Official diplomatic sources, bilateral agreements, and academic literature are examined through a comparative-

historical approach. To illustrate the scale of contemporary cooperation, the article compares bilateral trade-volume figures published by the Ministry of Foreign Affairs of Türkiye for 2016–2019 and 2022–2025. According to the official data, trade volume increased from USD 1.242 billion in 2016 to USD 3.092 billion in 2025, approximately 2.5 times higher. Trade statistics are not treated as a direct measure of cultural relations, but as a supplementary indicator of the broader expansion of bilateral cooperation. The article argues that historical continuity should be acknowledged while distinguishing the political contexts and forms of interaction characteristic of different periods.

Keywords

Uzbekistan, Türkiye, historical and cultural relations, Turkestan, Ottoman Empire, diplomatic relations, cultural heritage, strategic partnership, trade statistics.

1. Kirish

O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasidagi munosabatlarni faqat 1991-yildan keyin shakllangan diplomatik aloqalar bilan cheklab bo‘lmaydi. Ikki mamlakatning bugungi jamiyatlari tarixan Markaziy Osiyo va Anadolu makonida yuzaga kelgan til, din, ilm-fan, savdo va madaniyat aloqalarining turli qatlamlari bilan bog‘langan. Shu bilan birga, hozirgi O‘zbekiston Respublikasi va Turkiya Respublikasini o‘tmishdagi siyosiy tuzilmalar bilan aynan bir xil deb ko‘rsatish metodologik jihatdan to‘g‘ri emas: tarixiy meros zamonaviy davlatlararo munosabatlarga zamin yaratgan bo‘lsa-da, har bir davrning siyosiy sharoiti va manfaatlari alohida tahlil qilinishi lozim.

Mustaqillikdan keyingi davrda aloqalar yangi huquqiy va institutsional shaklga ega bo‘ldi. Turkiya O‘zbekiston mustaqilligini 1991-yil 16-dekabrda tan olgan birinchi davlat bo‘ldi, diplomatik munosabatlar esa 1992-yil 4-martda o‘rnatildi. Turkiya Tashqi ishlar vazirligi ma’lumotida 2017-yilda munosabatlar strategik sheriklik darajasiga ko‘tarilgani, 2018-yilda esa Oliy darajadagi strategik hamkorlik kengashi mexanizmi yaratilgani qayd etiladi. Bu faktlar tarixiy-madaniy yaqinlikning zamonaviy diplomatik institutlar bilan uyg‘unlashganini ko‘rsatadi.

Mavzuning dolzarbligi tarixiy aloqalarning mazmunini romantik yoki faqat umumiy madaniy yaqinlik bilan izohlash emas, balki ularning real tarixiy shakllari, huquqiy asoslari va zamonaviy rivojlanish bosqichlarini manbalar asosida ajratib ko‘rsatish zarurati bilan belgilanadi.

Maqolaning maqsadi — O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasidagi tarixiy-madaniy aloqalarning asosiy shakllanish bosqichlarini aniqlash, ularning uzviyligi va davriy o‘zgarishlarini tahlil qilish hamda zamonaviy hamkorlik ko‘lamini rasmiy statistik ko‘rsatkichlar bilan qiyosiy yoritish.

Tadqiqot savollari:

(1) Usmoniylar davlati va Turkiston o‘rtasidagi aloqalar qanday tarixiy shakllarda namoyon bo‘lgan?

(2) 1991-yildan keyin tarixiy-madaniy yaqinlik qanday diplomatik va huquqiy mexanizmlar orqali mustahkamlangan?

(3) Zamonaviy savdo ko‘rsatkichlari munosabatlarning rivojlanish bosqichi haqida qanday qo‘shimcha ma’lumot beradi?

2. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot tarixiylik, xolislik, xronologik izchillik va manbalarni tanqidiy tahlil qilish tamoyillariga asoslanadi. Qiyosiy-tarixiy usul turli davrlardagi munosabatlar shakllarini o‘zaro solishtirish uchun, tarixiy-tavsifiy usul esa muhim voqealar va hujjatlarni ketma-ket bayon qilish uchun qo‘llanildi. Manbashunoslik yondashuvi rasmiy davlat sahifalari va xalqaro bitimlar matnini ilmiy maqolalar bilan qiyoslashni nazarda tutdi.

Manbalar uch guruhga ajratildi:

(a) Turkiya Tashqi ishlar vazirligining diplomatik aloqalar va iqtisodiy munosabatlarga oid rasmiy sahifalari;

(b) LexUZ bazasida e’lon qilingan O‘zbekiston–Turkiya ilmiy-texnik hamkorlik bitimi;

(c) Usmoniylar davlati va Turkiston o‘rtasidagi siyosiy, ilmiy va madaniy munosabatlarni tahlil qilgan ilmiy tadqiqot.

Statistik tahlilda savdo hajmi bo‘yicha rasmiy ko‘rsatkichlar ishlatildi. Ma’lumotlar manbada berilgan million AQSH dollari birliklaridan milliard dollarga o‘tkazilmasdan, grafikda million dollar ko‘rinishida taqdim etildi. 2020–2021-yillar bo‘yicha bir xil rasmiy jadvaldan ma’lumot olinmagani sababli, grafikda bu yillar ataylab ko‘rsatilmagan. 2022-yil uchun rasmiy jadvalda savdo hajmi 3,560 milliard dollar sifatida berilgan;

eksport va import yig‘indisida yaxlitlash sababli 1 million dollarlik tafovut yuzaga kelishi mumkin.

Cheklov: savdo aylanmasi tarixiy-madaniy aloqalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘lchamaydi. Shu sababli statistik ma’lumotlar maqolaning asosiy tarixiy dalili sifatida emas, balki mustaqillikdan keyingi keng ko‘lamli ikki tomonlama aloqalarning qo‘shimcha kontekst ko‘rsatkichi sifatida ishlatildi.

3. Natijalar

3.1. Tarixiy ildizlar: Turkiston va Usmoniylar davlati

Ilmiy adabiyotlarda Usmoniylar davlati bilan Turkiston xonliklari o‘rtasidagi aloqalar XVI–XX asr boshlarigacha davom etgan ko‘p qatlamli jarayon sifatida tahlil qilinadi. Mustafa Budakning 2024-yilda chop etilgan tadqiqotida siyosiy aloqalar bilan bir qatorda ziyoratchilarga ko‘mak berish, diniy kitoblar yuborish va Turkistondan Istanbulga ta’lim olish uchun talabalar kelishi kabi madaniy-ilmiy aloqalar ham qayd etilgan. Bu holatlar munosabatlarning faqat hukmdorlar o‘rtasidagi diplomatik yozishmalar bilan cheklanmaganini ko‘rsatadi.

Biroq bu tarixiy aloqalarni bugungi ikki respublika o‘rtasidagi uzluksiz rasmiy diplomatik munosabatlar sifatida talqin qilish mumkin emas. O‘tmishda aloqalar imperiya, xonlik, diniy tarmoqlar, savdo yo‘llari va ilmiy muhit orqali amalga oshgan bo‘lsa, XX asr oxiridan boshlab ular suveren davlatlar o‘rtasidagi zamonaviy xalqaro huquq va diplomatik institutlar asosida rivojlandi.

3.2. Mustaqillikdan keyingi diplomatik va madaniy aloqalar

1991-yil 16-dekabrda Turkiyaning O‘zbekiston mustaqilligini tan olishi va 1992-yil 4-martda diplomatik munosabatlarning o‘rnatilishi yangi davrning boshlanish nuqtasi bo‘ldi. Turkiyaning Toshkentdagi elchixonasi 1992-yil 28-aprelda rasman ochilgan. Diplomatik vakolatxona va o‘zaro tashriflar ikki tomonlama aloqalarni doimiy muloqot va kelishuvlar asosida yuritish imkonini yaratdi.

Madaniy-gumanitar hamkorlikning huquqiy asoslari ham dastlabki yillarda shakllana boshladi. LexUZ bazasida e’lon qilingan 1995-yil 9-iyuldagi ilmiy-texnik hamkorlik bitimi muqaddimasida 1991-yil 19-dekabrda Anqarada imzolangan madaniyat, fan, ta’lim, sog‘liqni saqlash, sport va turizm sohalaridagi hamkorlik bitimi hamda 1992–

1993-yillarga mo‘ljallangan madaniyat, ta’lim va fan sohasidagi almashinuv protokoli tilga olinadi. Demak, madaniy va ilmiy aloqalar umumiy tarixiy yaqinlikdan tashqari, davlatlararo hujjatlar orqali ham rasmiylashtirilgan.

Keyingi bosqichda munosabatlar yanada institutsionallashdi. Turkiya Tashqi ishlar vazirligi ma’lumotiga ko‘ra, 2017-yilda aloqalar strategik sheriklik darajasiga ko‘tarildi, 2018-yilda Oliy darajadagi strategik hamkorlik kengashi tashkil etildi. 2024-yil 6-iyunda Anqarada kengashning uchinchi yig‘ilishi bo‘lib o‘tgani ham rasmiy manbada qayd etilgan. Ushbu bosqichda tarixiy-madaniy yaqinlik siyosiy, iqtisodiy, ta’limiy va boshqa sohalardagi amaliy hamkorlik bilan birga rivojlanmoqda.

3.3. Statistik qiyoslash: savdo hajmining o‘zgarishi

Tarixiy-madaniy munosabatlarni to‘liq raqamlashtirish qiyin bo‘lsa-da, zamonaviy ikki tomonlama aloqalar ko‘lamini tavsiflash uchun savdo statistikasi qo‘shimcha indikator bo‘la oladi. Turkiya Tashqi ishlar vazirligi e’lon qilgan ma’lumotlarga ko‘ra, ikki tomonlama savdo hajmi 2016-yilda 1,242 milliard dollar, 2019-yilda 2,372 milliard dollar, 2022-yilda 3,560 milliard dollar, 2024-yilda 3,362 milliard dollar va 2025-yilda 3,092 milliard dollarni tashkil etgan.

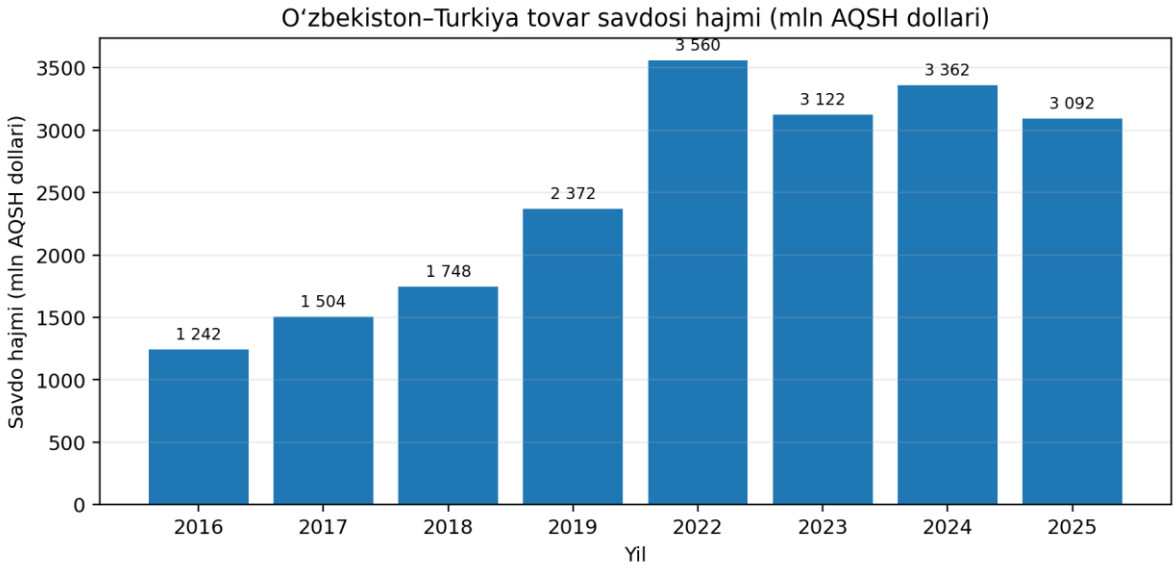

1-rasm. O‘zbekiston–Turkiya o‘rtasidagi tovar savdosi hajmi, 2016–2025-yillar (mln AQSH dollari). Manba: Turkiya Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining iqtisodiy aloqalar bo‘yicha rasmiy ma’lumotlari.

Yil	Savdo hajmi (mln AQSH dollari)	Oldingi tanlangan yilga nisbatan o‘zgarish
2016	1 242	Boshlang‘ich ko‘rsatkich
2019	2 372	+91,0% (2016-yilga nisbatan)
2022	3 560	+50,0% (2019-yilga nisbatan)
2024	3 362	−5,6% (2022-yilga nisbatan)
2025	3 092	−8,0% (2024-yilga nisbatan)

Jadval va grafikdan ko‘rinadiki, 2016–2019-yillarda savdo hajmi deyarli ikki baravar oshgan. 2022-yilda u 3,560 milliard dollarga yetgan, biroq 2023–2025-yillarda ko‘rsatkichlar o‘zgaruvchan bo‘lgan. 2016-yildagi 1,242 milliard dollar bilan 2025-yildagi 3,092 milliard dollarni taqqoslaganda savdo hajmi taxminan 2,49 baravar yuqori. Bu o‘sishni madaniy aloqalarning bevosita natijasi deb bo‘lmaydi; u siyosiy muloqot, bozor talabi, investitsiya va transport-logistika omillari bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin.

4. Discussion — muhokama

Tahlil natijalari O‘zbekiston-Turkiya aloqalarining tarixiy davomiyligi va institutsional o‘zgarishini birgalikda ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Usmoniylar va Turkiston xonliklari davridagi aloqalar diniy safarlar, ilmiy-ma’rifiy almashinuv, savdo va diplomatik murojaatlar kabi shakllarda namoyon bo‘lgan. Mustaqillikdan keyin esa hamkorlik xalqaro huquqiy hujjatlar, elchixonalar va yuqori darajadagi kengashlar orqali tizimlashtirildi.

Bu ikki davrni bog‘lovchi omil - umumiy tarixiy xotira va madaniy mushtaraklik; farqlovchi omil esa munosabatlarning siyosiy-institutsional shaklidir. Tarixiy meros zamonaviy hamkorlikka ramziy va madaniy asos beradi, ammo u diplomatik qarorlar, iqtisodiy manfaatlar yoki davlatlar strategiyasining o‘rnini bosmaydi. Shu bois munosabatlarni faqat “qardoshlik” tushunchasi bilan tavsiflashdan ko‘ra, aniq bitimlar, rasmiy tashriflar, institutlar va o‘lchanadigan ko‘rsatkichlarni birgalikda tahlil qilish ilmiy jihatdan ishonchliroqdir.

Savdo statistikasi ikki tomonlama munosabatlarning zamonaviy ko‘lamini ko‘rsatadi, lekin u madaniy aloqalarning o‘zini o‘lchamaydi. Madaniy hamkorlikni kelgusida chuqurroq baholash uchun talabalar almashinuvi, qo‘shma ta’lim dasturlari, madaniy tadbirlar soni, muzey va arxiv loyihalari, tarjima qilingan asarlar hamda turistik oqimlar

bo‘yicha bir xil metodologiyada yig‘ilgan vaqt qatorlari kerak bo‘ladi. Ushbu maqolada bunday ko‘rsatkichlarning hammasi uchun qiyoslanadigan, to‘liq ochiq ma’lumotlar mavjud bo‘lmagani sababli savdo hajmi faqat yordamchi statistik ko‘rsatkich sifatida tanlandi.

Tadqiqotning cheklovlari: maqola tarixiy manbalarning to‘liq arxiv korpusini emas, ochiq rasmiy hujjatlar va tanlangan ilmiy adabiyotlarni qamrab oladi; savdo statistikasi esa madaniy aloqalarga sababiy ta’sirni isbotlamaydi. Kelgusi tadqiqotlarda O‘zbekiston va Turkiya arxivlaridagi diplomatik yozishmalar, ta’lim almashinuvi bo‘yicha ma’lumotlar va madaniy tashkilotlar faoliyatini o‘rganish xulosalarni yanada chuqurlashtirishi mumkin.

5. Xulosa

O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasidagi tarixiy-madaniy aloqalar bir necha davrda turli shakllarda rivojlangan. Usmoniylar davlati va Turkiston xonliklari o‘rtasidagi aloqalar siyosiy muloqot, diniy safarlar, ilmiy-ma’rifiy almashinuv va madaniy munosabatlarni qamrab olgan. Biroq bu aloqalarni zamonaviy diplomatik munosabatlar bilan aynanlashtirmaslik, har bir davrni o‘z tarixiy sharoitida baholash zarur.

1991-yilda Turkiyaning O‘zbekiston mustaqilligini tan olishi va 1992-yilda diplomatik munosabatlar o‘rnatilishi yangi davrni boshlab berdi. Madaniyat, ta’lim va fan sohalaridagi bitimlar hamda keyingi strategik sheriklik mexanizmlari aloqalarni institutsional jihatdan mustahkamladi. Rasmiy savdo ma’lumotlari ikki tomonlama iqtisodiy hamkorlik ko‘lamining sezilarli kengayganini ko‘rsatadi: savdo hajmi 2016-yildagi 1,242 milliard dollardan 2025-yilda 3,092 milliard dollarga yetgan.

Umumiy xulosa shuki, tarixiy-madaniy meros O‘zbekiston–Turkiya munosabatlarining muhim asoslaridan biri, zamonaviy diplomatik va iqtisodiy institutlar esa uning amaliy rivojlanish mexanizmlaridir. Kelgusida tarixiy manbalar, madaniy almashinuv ko‘rsatkichlari va ta’limiy hamkorlik bo‘yicha qiyoslanadigan ma’lumotlarni kengroq jalb etish mavzuni yanada chuqurroq o‘rganish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Budak, M. Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Tarihi Zemini: Osmanlı-Türkistan Arasındaki Siyasi ve Kültürel İlişkiler (XVI–XX. Yüzyıllar). Avrasya İncelemeleri Dergisi, 13(2), 2024, 123–148. DOI: 10.26650/jes.2024.1532450.

2. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. Türkiye–Uzbekistan Political Relations. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa.

3. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. Economic Relations between Türkiye and Uzbekistan. https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa.

4. T.C. Dışişleri Bakanlığı, Taşkent Büyükelçiliği. Büyükelçilik. https://taskent-be.mfa.gov.tr/Mission/About.